

Η ΣΩΣΤΗ ΕΠΙΛΟΓΗ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ

Θόδωρος Κατσανέβας*

Κεντρικό ζήτημα για τη θεωρία και την πρακτική της συμβουλευτικής σταδιοδρομίας, είναι να υπάρχουν συγκεκριμένες, σαφείς, περιεκτικές θέσεις και κατευθύνσεις για τα βασικά κριτήρια που αφορούν τη σωστή επιλογή σπουδών και επαγγελμάτων. Όπως αναφέρθηκε και σε άλλα σημεία του παρόντος, τα κριτήρια αυτά συνοψίζονται ως εξής:

1. Αυτογνωσία για τα ενδιαφέροντα, τις προτιμήσεις, τις κλίσεις, τα ταλέντα, τις επιδόσεις, τις ικανότητες, τις δεξιότητες, τη θέληση, τις αξίες, και ο βαθμός ταύτισής τους με σπουδές και επαγγέλματα.
2. Γνώση του κόσμου της εργασίας, της προοπτικής των επαγγελμάτων, των συνθηκών και αμοιβών εργασίας.
3. Τα οικογενειακά και οικονομικά δεδομένα.
4. Ο χρυσός κανόνας της επιλογής επαγγελμάτων: συνδυασμός των ως άνω κριτηρίων κατά περίπτωση.

Αυτογνωσία για τα ενδιαφέροντα, τις επιδόσεις, τις ικανότητες, τη θέληση

Με τη διαδικασία της συμβουλευτικής σταδιοδρομίας, παρέχονται έγκυρες πληροφορίες, οδηγίες και υποβοήθηση σε σχέση με τη λήψη αποφάσεων για σπουδές και επαγγέλματα. Για το σκοπό αυτό, ο ενδιαφερόμενος προσφεύγει στους συμβούλους σταδιοδρομίας, στη διαδικασία της συμβουλευτικής, σε τεστ επαγγελματικού προσανατολισμού-ενδιαφερόντων και σε έγκυρες πηγές πληροφόρησης. Πρώτιστο μέλημα για την σωστή επιλογή σπουδών και επαγγέλματος, είναι να αποκτήσει ατομική αυτογνωσία, να μάθει ποιος είναι, τι θέλει και τι μπορεί να κάνει. Να βεβαιωθεί για τα πραγματικά του ενδιαφέροντα, τις κλίσεις, τις προτιμήσεις, τα ταλέντα. Να είναι σίγουρος για το ποιος πραγματικά είναι και όχι ποιος νομίζει ότι είναι.

Αφού βεβαιωθεί πρώτα για τις πραγματικές του κλίσεις και ενδιαφέροντα, τι του ταιριάζει και τι όχι, οφείλει να διερευνήσει τις γενικές του ικανότητες και ειδικές δεξιότητες, ώστε να προσανατολιστεί με μεγαλύτερη σιγουριά για την κατεύθυνση και κυρίως για το επίπεδο των σπουδών και της επαγγελματικής του διαδρομής και ανέλιξης. Να μάθει δηλαδή, όχι μόνο τι τον ενδιαφέρει, αλλά και τι μπορεί να κάνει, πού μπορεί να στοχεύει σ' αυτήν την πρώτη φάση της προετοιμασίας για το

* Ο Θ.Κ., Ph.D, (L.S.E), M.A. (Warwick), είναι καθηγητής της οικονομικής της εργασίας στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς και επισκέπτης καθηγητής στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα «Συμβουλευτική και Επαγγελματικός Προσανατολισμός» του Φ.Π.Ψ. του Πανεπιστημίου Αθηνών.

μεγάλο ταξίδι στο επαγγελματικό του μέλλον. Οι επιδόσεις στα επιμέρους μαθήματα, αλλά και η γενική επίδοση (στο γενικό τους σύνολο) στο σχολείο, είναι ένα πρώτο κριτήριο για το είδος και κυρίως για το επίπεδο σπουδών και της επαγγελματικής ιεραρχίας, το οποίο είναι σε θέση να στοχεύει. Οι μαθητικές επιδόσεις βέβαια, δεν αποτελούν απόλυτο και μοναδικό κριτήριο για την επαγγελματική επιτυχία ενός ανθρώπου στο μέλλον. Είναι γνωστό, ότι πολλοί σπουδαίοι επιστήμονες, επιχειρηματίες, καλλιτέχνες, δεν υπήρξαν λαμπροί μαθητές. Οι επιδόσεις μπορεί να βελτιωθούν ριζικά, εφόσον υπάρχει ισχυρή θέληση, επιμονή και στόχοι ζωής για την επίτευξή τους, για επαγγελματική και κοινωνική ανέλιξη. Η δύναμη της θέλησης έχει μεγάλη σημασία, ίσως περισσότερο από όποιο άλλο στοιχείο της προσωπικότητας, όσον αφορά τα ζητήματα που συζητάμε εδώ. Γιατί *«όταν θέλεις κάτι πολύ, το σύμπαν όλο θα συμμαχήσει μαζί σου για να το πετύχεις»*¹.

Οι ικανότητες, οι δεξιότητες, οι φιλοδοξίες και κυρίως η θέληση, αποτελούν σημαντικά κριτήρια για τις επιλογές σπουδών και επαγγέλματος. Μαζί με τις επαγγελματικές κλίσεις και τα ενδιαφέροντα, συναποτελούν τον κεντρικό πυρήνα της αναγκαίας ατομικής αυτογνωσίας, που πρέπει να κατακτήσει ο ενδιαφερόμενος στην αναζήτηση του επαγγελματικού του μέλλοντος. Μερικότερη, αλλά με τη δική τους κατά περίπτωση βαρύτητα, έχουν άλλα στοιχεία της προσωπικότητας, όπως η συναισθηματική νοημοσύνη και η συναισθηματική ισορροπία, η εργατικότητα, η διορατικότητα, η δημιουργικότητα, η κριτική σκέψη, η λογική, η αντοχή, η εξωστρέφεια ή εσωστρέφεια, οι φιλοδοξίες και οι αξίες ζωής, κλπ. Ένας συμπληρωματικός τρόπος για να διερευνηθούν οι γενικές ικανότητες και οι ειδικές δεξιότητες, καθώς και οι επιμέρους παράγοντες της προσωπικότητας είναι τα διάφορα τεστ ικανοτήτων και προσωπικότητας, που είναι περισσότερο απαραίτητα στη φάση της διαδικασίας αξιολόγησης και επιλογής προσωπικού από επιχειρήσεις.

Γνώση του κόσμου της εργασίας, για τις προοπτικές των επαγγελμάτων, τις συνθήκες και τις αμοιβές εργασίας

Αφού ο ενδιαφερόμενος αποκτήσει ισχυρή αυτογνωσία, γνωρίσει καλά ποια είναι «τα θέλω, τα μπορώ», τα ισχυρά και τα αδύνατα σημεία, καθώς και οι ιδιαιτερότητες της προσωπικότητάς του, οφείλει να διερευνήσει με τη βοήθεια των συμβούλων σταδιοδρομίας και την προσφυγή σε έγκυρες πηγές πληροφόρησης, τον κόσμο της εργασίας, τις συνθήκες και αμοιβές απασχόλησης, το περιεχόμενο, το είδος, τις προϋποθέσεις, τις αμοιβές, την ιεραρχική ανέλιξη που προσφέρουν.

¹ Πρόκειται για τη γνωστή και πολυχρησιμοποιημένη αλλά ευθύβολη ρήση του Πάολο Κοέλο, η οποία συμπληρώνει την αντίστοιχη του Κομφούκιου «Όταν ξέρεις τι θέλεις οι πάντες υποχωρούν», όπως και η παραπλήσια του Επίχαρμου «*προνοείν χρεί τόν άνδρα τόν σοφόν*».

Και κυρίως, να αποκτήσει έγκυρη πληροφόρηση για τις προοπτικές των επαγγελμάτων στην τοπική, την εθνική, αλλά και τη διεθνή αγορά εργασίας. Να χαρτογραφήσει ποια είναι τα επαγγέλματα του μέλλοντος και ποια του παρελθόντος, ποια δηλαδή έχουν θετικές προοπτικές στην αγορά εργασίας και ποια εμφανίζονται κορεσμένα και φθίνουν. Να αναζητήσει σε ποιους χώρους εργασίας θα συναντήσει μεγαλύτερο ή λιγότερο ανταγωνισμό, ποιες επιμέρους ιδιαιτερότητες τυχόν θα συναντήσει κατά περίπτωση.

Ειδικότερα οι προοπτικές των επαγγελμάτων, αποτελούν σημαντικότερο κριτήριο στη σημερινή εποχή της εργασιακής αβεβαιότητας, της υψηλής ανεργίας και των ταχύτατων μετεξελίξεων της τεχνολογίας, της οικονομίας και της απασχόλησης. Σε γενικές γραμμές, ο μέσος άνθρωπος, από μια σειρά επαγγελμάτων που του ταιριάζουν, είναι λογικό να διαλέγει τα επαγγέλματα εκείνα που έχουν καλές προοπτικές και να αποφεύγει όσα είναι κορεσμένα και οι προοπτικές τους φθίνουν στην αγορά εργασίας. Να ακολουθήσει δηλαδή το δρόμο των επαγγελμάτων του μέλλοντος και να αποφύγει αυτόν του παρελθόντος. Σύμφωνα με τελευταίες έρευνες και πολλές σχετικές ενδείξεις, η πλειοψηφία των νέων σήμερα επιλέγει τις σπουδές και το επάγγελμα ή τα επαγγέλματα που θα ακολουθήσει, με βασικό κριτήριο τις προοπτικές τους. Η αγωνία για να βρεθεί μια θέση στο χλωμό σημερινό ήλιο της αγοράς εργασίας, είναι πολύ ισχυρότερη από όσα μπορεί να ειπωθούν ενάντια στην αντίληψη αυτή. Όμως, όσο ισχυρό και αν είναι το ίδιο κριτήριο, δεν πρέπει να είναι το μοναδικό. Αναγκαίο είναι να συνεκτιμάται με τα άλλα κριτήρια και κυρίως με το βαθμό ταύτισης της προσωπικότητας με το επάγγελμα. Στη μεγάλη απόφαση ζωής που συζητάμε εδώ, αν ένα επάγγελμα δεν ταιριάζει στο χαρακτήρα, τις προτιμήσεις, τις κλίσεις ενός ατόμου, δε θα πρέπει να επιλέγεται, όσο εξαιρετικές και αν είναι οι προοπτικές του. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι πρώτιστης σημασίας είναι η αυτογνωσία και το ταίριασμα των ενδιαφερόντων και των ικανοτήτων με ένα επάγγελμα και κατά δεύτερο λόγο θα πρέπει να συνεξετάζονται οι προοπτικές του και τα άλλα κριτήρια που υπάρχουν.

Οι συνθήκες και οι αμοιβές εργασίας, το είδος, το περιεχόμενο, το κύρος των επαγγελμάτων, η εργασιακή ασφάλεια, καθώς και οι προοπτικές ιεραρχικής ανέλιξης κατά περίπτωση, επίσης συνεξετάζονται για τις επαγγελματικές επιλογές. Οι ειδικοί αυτές παράμετροι, αξιολογούνται με διαφορετική βαρύτητα από κάθε άνθρωπο, σε συνάρτηση με τις εργασιακές του αξίες, την προσωπικότητά του, τα ενδιαφέροντα, και αυτό αποτελεί μέρος της απόκτησης επαρκούς αυτογνωσίας και γνώσης του κόσμου της εργασίας που απαιτείται στην προκειμένη περίπτωση.

Τα οικογενειακά και οικονομικά δεδομένα

Το οικογενειακό περιβάλλον, η οικογενειακή παράδοση και κουλτούρα, βαρύνουν επίσης κατά περίπτωση περισσότερο ή λιγότερο, στην πλάστιγγα των επιλογών επαγγέλματος. Συχνά το επάγγελμα του πατέρα, της μητέρας, η οικογενειακή επιχείρηση, είναι μια αξιόμαχη και ενδιαφέρουσα προοπτική για το επαγγελματικό μέλλον των νέων. Όσο κι αν ακούγεται παρωχημένο ή καταγγέλλεται ως νεποτισμός, είναι γεγονός ότι σήμερα, σε μια άκρως ανταγωνιστική αγορά, είναι σε βάρος του ατομικού συμφέροντος των παιδιών να παραγνωρίζεται το προβάδισμα που τους παρέχεται από την οικογενειακή παράδοση, χωρίς φυσικά αυτό να σημαίνει και εφησυχασμό. Όμως είναι επίσης γεγονός, ότι αρκετοί γονείς επιχειρούν να επιβάλλουν στα παιδιά τους τις δικές τους επιθυμίες ή και απωθημένα, όσον αφορά τις σπουδές και το επάγγελμα που αυτά θα ακολουθήσουν. Πολλοί νέοι ή νέες πιέζονται υπέρμετρα για να σπουδάσουν μια από τις επιστήμες που θεωρούνται ότι αποτελούν το εισιτήριο για κοινωνική και οικονομική άνοδο, όπως γιατρός, μηχανικός, δικηγόρος ή να ακολουθήσουν το οικογενειακό επάγγελμα. Αλλά, στη σημερινή εποχή, πολύ συχνά αυτού του τύπου η πίεση έχει το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα από το επιδιωκόμενο. Οι νέοι δηλαδή λειτουργούν αρνητικά ή και ανατρεπτικά απέναντι στις παλαιότερες γενιές και ιδιαίτερα απέναντι σε γονείς με υπερπροστατευτική συμπεριφορά. Ενώ πολλές φορές οι γονείς μπορεί και να έχουν δίκιο όταν επιμένουν για την επιλογή μιας ορισμένης καριέρας για τα παιδιά τους, το χάνουν εξαιτίας του επίμονου και πατερναλιστικού τρόπου με τον οποίο θέλουν να την επιβάλουν.

Όσο και αν ακούγεται δυσάρεστο, οφείλουμε με τα σημερινά δεδομένα να είμαστε ρεαλιστές και γι' αυτό και δε θα πρέπει να παραγνωρίζεται ο ρόλος των οικονομικών δυνατοτήτων που έχει κάθε οικογένεια για τις σπουδές των παιδιών της. Για να αναφερθούμε σε ένα πρακτικό και μόνο ζήτημα, ο τόπος όπου είναι εγκαταστημένη μια σχολή, θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη για υποψήφιους των οποίων οι οικογένειες δεν έχουν μεγάλες οικονομικές δυνατότητες² Ο τόπος κατοικίας και γενικότερα η περιοχή που πρόκειται να απασχοληθεί ένα άτομο στο μέλλον έχει ειδική σημασία, αφού θα πρέπει να διερευνηθεί αν σε προσβάσιμη απόσταση παρέχεται συναφής με τη ζητούμενη εκπαίδευση και αν υφίστανται τα υπό συζήτηση επαγγέλματα. Βέβαια, ένας νέος μπορεί να επιλέξει να σπουδάσει σε κάποια μακρινή περιοχή από τον τόπο της κατοικίας του, εφόσον διευκολύνεται μια τέτοια επιλογή από το χαρακτήρας του, τις οικογενειακές και οικονομικές

² Έχει ειπωθεί ότι «αν ο Μπάχ είχε γεννηθεί στο Κογκό αντί στη Σαξωνία, δε θα είχε συνθέσει ούτε μία σονάτα, αλλά πολύ πιθανό θα είχε διαπρέψει σε κάποιο είδος τοπικής μουσικής». Fernando Savater, Ισπανός καθηγητής της φιλοσοφίας, στο βιβλίο του, (1977 και 2004). Η αξία του εκπαιδεύειν. Editorial Ariel, S.A. και Ελληνικά Γράμματα

καταστάσεις που υπάρχουν. Γενικότερα, παρόμοιες επιλογές, εφ' όσον είναι εφικτές από οικονομική άποψη, δε θα πρέπει να αποκλείονται. Η προοπτική όμως επιστροφής στον τόπο κατοικίας μπορεί και πρέπει να βαρύνει περισσότερο. Γι' αυτό είναι αναγκαίο να συνεκτιμηθεί για τις επιλογές σταδιοδρομίας, η διάρθρωση της τοπικής σε σχέση με την εθνική, αλλά και τη διεθνή αγορά εργασίας, όσον αφορά τα υπάρχοντα και τα υπό ανάπτυξη επαγγέλματα.

Σε σχέση με την οικονομική διάσταση του προβλήματος, επισημαίνεται ότι, μέχρι σήμερα τουλάχιστον, στις υπηρεσίες της συμβουλευτικής σταδιοδρομίας, προσφεύγει μεγαλύτερος αριθμός ατόμων και οικογενειών υψηλού ή μεσαίου μορφωτικού και εισοδηματικού επιπέδου, ο θεσμός είναι περισσότερο αναγκαίος για άτομα χαμηλών εισοδηματικών τάξεων. Με την έγκυρη και έγκαιρη συμβουλευτική, μπορεί να δοθούν ευκαιρίες οικονομικής και κοινωνικής ανέλιξης τους και ανατροπής και με τον τρόπο, αυτό των εισοδηματικών και ταξικών διαφορών.

Ο χρυσός κανόνας

Ύστερα από την παραπάνω ανάλυση, επισημαίνεται το θεώρημα του χρυσού κανόνα σύμφωνα με το οποίο : *άτομα με υψηλές επιδόσεις και ισχυρή θέληση, μπορούν να επιλέγουν από ευρύτερο πεδίο επαγγελματών που τους ταιριάζουν ακόμα και από εκείνα με αρνητικές προοπτικές. Αντίθετα, άτομα με χαμηλές επιδόσεις χωρίς σοβαρές ελπίδες βελτίωσής τους και αδύναμη θέληση, είναι προτιμότερο να στρέφονται σε σπουδές και επαγγέλματα που κατ' αρχήν τους ταιριάζουν και κατά δεύτερο λόγο έχουν διαπιστωμένες καλές προοπτικές στην αγορά εργασίας.*

Όσο υψηλότερες είναι οι μαθησιακές επιδόσεις και ο βαθμός θέλησης ενός ατόμου, τόσο ευρύτερη μπορεί να είναι η δυνατότητα, το «ρίσκο» επιλογής επαγγελματών που αντιπροσωπεύονται από περιορισμένες ή και ελάχιστες θέσεις στην αγορά εργασίας και οι προοπτικές τους είναι ιδιαίτερα περιορισμένες, όπως λχ. οι γενετιστές, οι αστρονόμοι, οι σεισμολόγοι, κλπ. Αυτό σημαίνει ότι ένα άτομο που έχει ιδιαίτερα υψηλές επιδόσεις σε φιλολογικά μαθήματα, με ισχυρές γλωσσικές δεξιότητες και ισχυρή θέληση και βούληση να ακολουθήσει το επάγγελμα του φιλόλογου εκπαιδευτικού που είναι ιδιαίτερα κορεσμένο, μπορεί και πρέπει να το επιλέξει, αφού είναι περίπου βέβαιο ότι θα έχει ικανοποιητική επαγγελματική αποκατάσταση και σταδιοδρομία. Αν είναι σίγουρος για την επιλογή του, ξέρει τι θέλει και τι μπορεί να κάνει, τότε μπορεί και να το πετύχει. Αντίθετα ένα άτομο με χαμηλές επιδόσεις και όχι ιδιαίτερα ισχυρή θέληση, που είτε ο ίδιος ή οι γονείς του επιμένουν να γίνει λχ. γιατρός, ένα επίσης πολύ κορεσμένο και ανταγωνιστικό επάγγελμα, είναι πολύ πιθανό να οδηγηθεί σε επαγγελματικό και προσωπικό

αδιέξοδο. Το άτομο αυτό, είναι πολύ προτιμότερο να διαλέξει επαγγέλματα που του ταιριάζουν ή τουλάχιστον δεν είναι αντίθετα με τις κλίσεις και τα ενδιαφέροντά του, που όμως έχουν καλές προοπτικές στην αγορά εργασίας, όπως λχ. η πληροφορική, ή συνηγορούν στην επιλογή του άλλοι παράγοντες όπως είναι τα οικογενειακά δεδομένα, ο τόπος κατοικίας, ή οι άμεσες δυνατότητες πρόσβασής τους σ' αυτά.

Στο χρυσό κανόνα με τον οποίο επιχειρείται να εμπλουτιστεί η θεωρία και πρακτική της συμβουλευτικής-επαγγελματικού προσανατολισμού, θα πρέπει να προστεθεί επίσης η διαπίστωση ότι, στη σύγχρονη εποχή, ένας εργαζόμενος είναι πολύ πιθανό να υποχρεωθεί να αλλάξει ένα ή περισσότερα επαγγέλματα στη διάρκεια της σταδιοδρομίας του. Επιπλέον, υπάρχει σήμερα ένας πολύ μεγάλος αριθμός επαγγελμάτων από τα οποία καλείται να κάνει τις επιλογές του και αυτό σημαίνει ότι οφείλει να μη σκέφτεται μονοδιάστατα και να επιμένει στην επιλογή ενός και μόνο επαγγέλματος. Στην πραγματικότητα, υπάρχουν πολύ περισσότερα από ένα επαγγέλματα που ταιριάζουν στον καθένα. Αν για κάποιους λόγους, δεν είναι εφικτή η επιλογή του πρώτου σε προτίμηση επαγγέλματος, οφείλει να προχωρήσει στα επόμενα. αλλά να αποφύγει τα τελευταία. *«Μπορεί πάντοτε να υπάρξει μια άλλη αγάπη για τον καθένα, αν η πρώτη δε σταθεί στο δρόμο του.»*. Εκείνο που πρέπει οπωσδήποτε να αποφύγει, και αυτό αποτελεί επίσης κεντρικό σημείο του χρυσού κανόνα, είναι η επιλογή επαγγέλματος ή επαγγελμάτων που βρίσκονται σε πλήρη αντίθεση με την προσωπικότητα και τα ενδιαφέροντά του. Η αποφυγή επαγγελμάτων που δεν του ταιριάζουν, ίσως έχει περισσότερο σημασία και από την επιλογή επαγγελμάτων που του ταιριάζουν. Γι' αυτό και ο καθένας θα πρέπει να έχει έναν ανοικτό ορίζοντα και να επιλέξει από ένα κατάλογο πολλών επαγγελμάτων που του ταιριάζουν, συνυπολογίζοντας και τη βαρύτητα των άλλων κριτηρίων που συνυπάρχουν και είναι υπό εξέταση, και να αποφύγει οπωσδήποτε επαγγέλματα που είναι εντελώς αταίριαστα με το χαρακτήρα του.

Εκτός από τα παραπάνω, επισημαίνεται ότι σε όλα τα επαγγέλματα μέσης και κυρίως υψηλής εκπαίδευσης και εργασιακής ιεραρχίας, απαραίτητη είναι η γνώση των ηλεκτρονικών υπολογιστών, της αγγλικής γλώσσας, καθώς και η διαρκής ανανέωση των γενικών και ειδικών γνώσεων και εμπειριών. Και βέβαια δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ολοκληρωμένος άνθρωπος και επιτυχημένος επαγγελματίας, είναι εκείνος που έχει πνευματικές ανησυχίες και ευαισθησίες, εμμένει σε αξίες και αρχές, αναζητά τη μόρφωση και τη γνώση, ασχολείται με την τέχνη και τη λογοτεχνία, την προστασία του περιβάλλοντος, συμμετέχει στα δρώμενα και σε δράσεις κοινωνικής αλληλεγγύης, αναπτύσσει κριτική και δημιουργική σκέψη,

ενεργεί με εντιμότητα και διορατικότητα και δραστηριοποιείται θετικά για το δικό του αλλά και για το γενικότερο καλό³.

Η τελική απόφαση για την επιλογή σπουδών και επαγγελμάτων

Ύστερα από αυτά τα μεγάλα βήματα, την κατάκτηση της ατομικής αυτογνωσίας, τη γνώση του κόσμου των επαγγελμάτων, των προοπτικών, των συνθηκών και αμοιβών εργασίας, τη συνεκτίμηση των οικογενειακών, τοπικών, οικονομικών και άλλων δεδομένων και κριτηρίων, ο ενδιαφερόμενος προχωρά στο επόμενο, στο ποιο σημαντικό και ουσιαστικό βήμα της ζωής του: επιλέγει τις σπουδές που θα ακολουθήσει ή και τα επαγγέλματα που θα ασκήσει και τα οποία, εκτός και αν αλλάξει κάτι εξ' ολοκλήρου, θα σηματοδοτήσουν τη ζωή του όλη. Έχοντας «νου και γνώση», μπορεί *«να έχει ο ίδιος την ευθύνη των ονείρων του, γνωρίζοντας ότι τα καλύτερα όνειρα είναι αυτά που βγαίνουν αληθινά»*. Η όλη διαδικασία, τα βήματα μέχρι τη λήψη της κορυφαίας αυτής απόφασης, γίνονται με τη συνδρομή συμβούλων σταδιοδρομίας, με επιστημοσύνη, με σύνεση, περίσκεψη, έγκαιρα και έγκυρα. Τότε μόνο θα ανοίξει ο δρόμος για να γίνει ο καθένας αυτό που είναι και όχι αυτό που νομίζει ότι είναι. Να επιλέξει τα επαγγέλματα που πραγματικά του ταιριάζουν, και στις απαιτήσεις των οποίων μπορεί να αντεπεξέλθει. Και εφόσον συντρέχουν και επιμέρους άλλες προϋποθέσεις και συγκυρίες, να έχει μια επιτυχημένη καριέρα και καλοτάξιδο δρόμο ζωής⁴. Γιατί το μέλλον δεν έρχεται μόνο του αν δε φροντίσει ο ίδιος με το σωστό και κατάλληλο τρόπο γι' αυτό.

³ Οι επτά βασικές αρχές ζωής κατά τον Μαχάτμα Γκάντι είναι ότι *«δεν μπορείς να έχεις γνώση χωρίς χαρακτήρα, πλούτο χωρίς μόχθο, κέρδος χωρίς ήθος, επιστήμη χωρίς ανθρωπιά, πολιτική χωρίς αρχές, απόλαυση χωρίς συναίσθημα, αγάπη χωρίς θυσία»*.

⁴ *«Do your vocation your vacation»*, (κάνε το επάγγελμά σου, διακοπές αναψυχής), Μαρκ Τουαϊν. *«Ένας άνθρωπος δεν μπορεί να είναι ευτυχισμένος αν δεν τα πάει καλά στη δουλειά του»*, Έμερσον.